

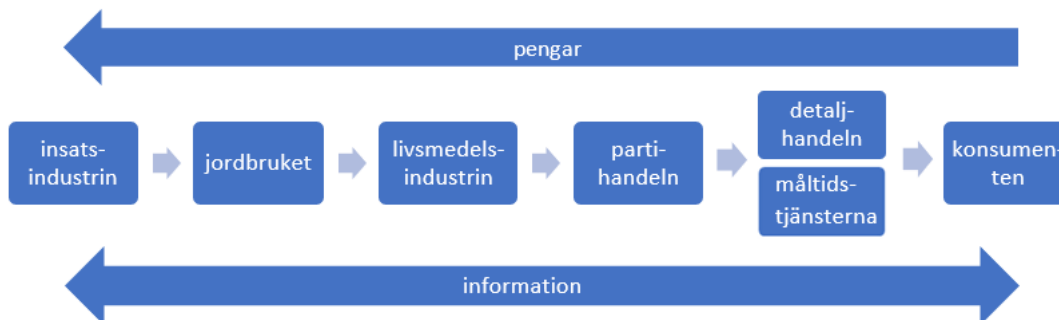
11.8.2022

REKOMMENDATION FÖR PRECISERING AV AVTALSPRAXIS INOM LIVSMEDELSKEDJAN

Bakgrund

Produktionskostnaderna för jordbruksprodukter och livsmedel har ökat exceptionellt snabbt. Producentpriserna har dock inte stigit i motsvarande grad. Detta har orsakat lönsamhetsproblem särskilt inom primärproduktionen. Situationen har ansetts hota de centrala verksamhetsförutsättningarna för livsmedelskedjan. En fungerande livsmedelsförsörjning är ett grundläggande villkor för ett fungerande samhälle. Tryggandet av den är en gemensam angelägenhet för hela livsmedelskedjan. Detta kräver omedelbara och konkreta korrigerande åtgärder av alla aktörer i kedjan.

Livsmedelskedjan består av den industri som producerar jordbrukets produktionsinsatser, jordbruket, livsmedelsindustrin, partihandeln, detaljhandeln, måltidstjänsterna, såsom olika kaféer och restauranger samt beshisingarna i skolor och andra offentliga inrättningar, samt konsumenterna. Livsmedelskedjan är en traditionell utbudskedja där distributionen av produkterna har organiserats i flera på varandra följande beställnings- och leveransförhållanden. En aktörs output utgör följande aktörs input i kedjan. Förutom produkter rör sig också bland annat pengar och information mellan aktörerna.

Livsmedelskedjans uppbyggnad samt penning- och informationsströmmarna

De kraftigt stigande kostnaderna gäller inte enbart primärproduktionen. Också industrin har drabbats av exceptionellt stora kostnadsökningar. Till exempel priserna på förpackningsmaterial har stigit i rask takt. Betydande problem har också uppstått när det gäller tillgången till förpackningar. Dessutom utgör höjningen av energipriset en prövning för hela kedjan. När konsumtionen alltmer inriktas på förädlade produkter och färdigmat ändras industrins kostnadsstruktur, eftersom produktionsinsatserna och arbetsmomenten blir fler. Samtidigt skapas det dock mervärde för marknaden, vilket borde ge mer pengar till kedjan.

Läget inom livsmedelskedjan är för närvarande på många sätt exceptionellt. Så var det redan före kriget i Ukraina, som har förvärrat läget ännu mer. Det pågående kriget ökar pressen på kedjan ytterligare. Kriget orsakar stor osäkerhet på livsmedelsmarknaden och tryck på att höja livsmedelspriserna. I västvärlden hänför sig de största riskerna till energipriserna, och därigenom också till priserna på gödselmedel. I utvecklingsländerna är de högre matpriserna ett reellt problem.

Livsmedelsmarknadsombudsmannens behörighet att ge rekommendationer

Livsmedelsmarknadsombudsmannen bidrar till en fungerande livsmedelsmarknad genom att ge råd och anvisningar samt genom att övervaka att god affärssed iakttas i livsmedelskedjan. Ombudsmannen ger rekommendationer, utlåtanden och förslag samt ger aktörerna inom livsmedelskedjan information och råd om god affärssed. I eventuella konfliktsituationer försöker ombudsmannen utreda meningsskiljaktigheterna mellan parterna och främja en uppgörelse i godo.

Enligt livsmedelsmarknadslagen ska livsmedelsmarknadsombudsmannen innan en rekommendation ges begära ett utlåtande av organet för självreglering inom livsmedelskedjan. Som organ för självreglering inom livsmedelskedjan fungerar nämnden för handelskutym inom livsmedelskedjan i anslutning till Centralhandelskammaren. Syftet med begäran om utlåtande är att undvika eventuella överlappningar och konflikter mellan nämndens och ombudsmannens verksamhet.

Genom denna rekommendation strävar ombudsmannen efter att förbättra livsmedelskedjans funktion och bidra till att lösa kostnadskrisen och förhindra att liknande kriser upprepas i framtiden.

Livsmedelsmarknadsombudsmannen sammankallade hösten 2021 Livsmedelsindustriförbundet rf, Maa- ja metsätaloustuottajain Keskusliitto MTK ry, Finlands Dagligvaruhandel rf och Svenska lantbruksproducenternas centralförbund SLC r.f. till en diskussion om alternativa lösningar på primärproduktionens lönsamhetskris. På basis av diskussionerna konstaterades det att avtalsförhållandena inom livsmedelskedjan bör undersökas närmare. Agronomie- och forstdoktor Kyösti Arovuori från REINU econ Oy ombads utarbeta studien. Arovuoris studie [Elintarvikeketjun sopimusrakenteet](#) (sv. Avtalsstrukturer inom livsmedelskedjan) offentliggjordes vid Helsingfors universitet 3.3.2022.

En lösning på kostnadskrisen kräver insatser av alla länkar i livsmedelskedjan. Alla aktörer måste förbinda sig, både på kort och lång sikt, till åtgärder som tryggar kedjans framtid.

I denna rekommendation från livsmedelsmarknadsombudsmannen föreslås åtgärder för alla delar av kedjan. De föreslagna åtgärderna baserar sig delvis på åtgärdsrekommendationerna i studien Avtalsstrukturer inom livsmedelskedjan. Inom livsmedelskedjan har man redan arbetat för att lösa den akuta kostnadskrisen. De åtgärder som kedjan på eget initiativ har vidtagit har beaktats vid utarbetandet av denna rekommendation. En del av de föreslagna metoderna har redan genomförts eller har åtminstone börjat genomföras. Det är motiverat att de presenteras i rekommendationen, eftersom rekommendationen kan tillämpas även i framtiden. I rekommendationen har dessutom sammanställts verktyg med vilka man kan förebygga nya kriser.

Rekommendation

I det rådande läget måste man i första hand avgöra vad varje aktör ska göra för att avhjälpa den akuta kostnadskrisen i livsmedelskedjan. Dessutom bör man överväga hur avtalspraxis inom kedjan bör ändras i syfte att förebygga liknande situationer i framtiden.

Hur lösa den akuta kostnadskrisen

Arovuori konstaterar i sin studie att de metoder som de nuvarande avtalen möjliggör bör användas effektivare. Exempelvis måste prisjusteringarna i samband med plötsliga förändringar i utbudet på livsmedelsmarknaden förmedlas snabbare längs kedjan.

Aktörerna i livsmedelskedjan ska under en akut kris vara beredda att ändra sina rutiner efter behov. På grund av det rådande lägets allvar finns det skäl att söka flexibla tillvägagångssätt vid förhandlingarna och förhandla på ett sätt som avviker från det som man tidigare vant sig vid. Flexibiliteten i avtalspraxis ska de facto utnyttjas. Förhandlingarna om prisjusteringar ska i en akut situation vara genuina, oberoende av till exempel hur de infaller i förhållande till eventuella prisperioder eller perioder med säsongsvisa sortiment. Förhandlingarna får inte heller vara beroende av andra aktörers tidtabeller och åtgärder. Genom att öka öppenheten och transparensen i prisförhandlingarna kan man stärka den allmänna acceptansen för förhandlingarna. Det är dock viktigt att också minnas de eventuella begränsningar som konkurrenslagstiftningen ställer.

Också aktörerna inom den offentliga sektorn måste ta hänsyn till kostnadskrisen och visa smidighet där det behövs. Också de ska förhandla om avtalsändringar tillsammans med leverantören och sträva efter att finna lösningar som orsakar så litet skada som möjligt för båda parter. Det är också viktigt att beakta upphandlingslagstiftningen.

När förhandlingar förs är det viktigt att identifiera de produktgrupper på marknaden där ändringarna är av särskild betydelse med tanke på helheten. Akuta åtgärder måste riktas särskilt mot dem. I förhandlingarna bör man komma ihåg att ju större förändringarna i matpriserna är, desto mer påverkar de konsumenternas köpbeteende.

De förhandlande parterna måste förstå att ingendera parten får diktera slutresultatet. Ingen kan få allt den kräver, utan varje part måste vara redo för kompromisser. Syftet med förhandlingarna är att finna en lösning som är godtagbar för alla parter. I förhandlingarna måste man identifiera de centrala problemområdena och koncentrera sig på dem. Alla synpunkter som framförs vid förhandlingarna ska kunna motiveras. Det är likaså skäl att komma ihåg att förhandlingar måste föras också när produktionskostnaderna sjunker under avtalsperioden.

De olika aktörerna i kedjan behöver vidta bland annat följande åtgärder:

- Köparna ska aktivt hålla kontakt med sina leverantörer. Parterna ska gemensamt komma överens om vilka produktgrupper eller enskilda produkter som är det är mest angeläget att inleda förhandlingar om.
- Köparna ska förhandla med sina leverantörer åtminstone om vilka ändringar som ska göras i villkoren i leveransavtal för överenskomna produktgrupper och enskilda produkter för att underlätta krisen.
- Köparna måste bedöma om de har möjligheter att betala sina leverantörer ett högre pris på den nuvarande konsumentprisnivån. Dessutom ska handeln ta reda på hur mycket konsumentpriserna på olika produkter kan höjas utan att konsumtionen minskar avsevärt.
- För att förhandlingar ska kunna inledas måste industrin aktivt vara i kontakt med handeln och andra potentiella kunder samt med sina leverantörer.
- Industrin måste se till att producenterna får en rättvis andel av höjningarna av industrins försäljningspriser.
- Producenterna ska hålla aktiv kontakt med de kunder som köper produkter från dem och lägga fram välgrundade åsikter om vilka produkter eller produktgrupper det finns störst behov av att inleda förhandlingar om.
- Alla parter ska föra förhandlingar på ett lösningsorienterat sätt och vara beredda att kompromissa.
- Förhandlingarna får inte vara skenbara eller oäkta. De krav som ställs under förhandlingarna ska vara motiverade och ha en tydlig koppling till det aktuella ärendet.

Utvecklande av avtalsstrukturerna

Enligt Arovuoris studie har avtalsstrukturerna inom livsmedelskedjan utvecklats och avtalsstyrningen av primärproduktionen stärkts under de senaste åren. Detta har gjort det lättare att förmedla de förändringar som skett i konsumentefterfrågan på livsmedel längs kedjan. Det finns dock skäl att vidareutveckla strukturerna så att livsmedelskedjan fungerar bättre i fortsättningen.

De villkor som bestämmer prisjusteringarna i avtalen inom livsmedelskedjan varierar avsevärt. Det är inte säkert att det tydligt anges i vilka situationer och på vilket sätt priserna kan justeras. I en del av avtalen har en prisjustering visat sig vara praktiskt taget omöjlig i förhållande till den nuvarande krisens behov. Detta har varit vanligt särskilt i den offentliga sektorns avtal.

När det gäller livsmedelskedjans långvariga leveransavtal till fasta priser är det skäl att överväga om det i avtalet ska fastställas tydliga villkor för prisjusteringar. På så vis vore det möjligt att justera priserna snabbare än för närvarande. I prisjusteringsklausulen kan man till exempel ange under vilka förutsättningar priserna ändras och i vilken omfattning. Prisjusteringarna kunde till exempel basera sig på olika kostnadsindex. [Livsmedelsmarknadsombudsmannen har lämnat/lämnar ett separat förslag till utveckling av det allmänna kostnadsindexet.]

De avtal som används inom den offentliga sektorn är i regel osmidiga. Aktörerna inom den offentliga sektorn bör tillämpa mer flexibla avtalsvillkor än i dagens läge. Också användningen av allmänna avtalsvillkor för offentlig upphandling (JYSE-villkoren) som standardavtalsvillkor bör tillämpas med eftertanke.

I synnerhet de långa avtalsperioder och osmidiga avtalsvillkor som är typiska för offentlig upphandling försvårar de livsmedelsupphandlingar som görs i en situation i likhet med den nuvarande. I situationer där produktionskostnaderna för livsmedel har ökat avsevärt har många offentliga upphandlingsorganisationer inte kunnat svara mot de krav på prishöjningar som finns på marknaden.

De olika aktörerna i kedjan behöver vidta bland annat följande åtgärder:

- Det måste säkerställas att ett villkor för prisjustering ingår i avtalen.
- Det krävs större flexibilitet i avtalen för aktörer inom den offentliga sektorn.

Avslutningsvis

Nämnden för handelskutym inom livsmedelskedjan har på begäran av ombudsmannen gett sitt utlåtande innan denna rekommendation gavs. Livsmedelsmarknadsombudsmannen konstaterar att de rekommendationer som nämnden för handelskutym tidigare gett om skydd för den svagare parten¹ och användning av prisjusteringsvillkoret² ger nyttig tilläggsinformation om ämnet.

¹ https://kauppakamari.fi/wp-content/uploads/2020/05/suositus_heikomman-sopijapuolen-suoja_13.12.2019.pdf

² https://kauppakamari.fi/wp-content/uploads/2021/12/Suositus_hinnantarkistusehdonk%C3%A4ytt%C3%A4minen_15.12.2021_FINAL.pdf